

Kultura stanovanja srednjeg vijeka

Feudalni je sistem u biti agrikulturan i vojnički, pa u ranom srednjem vijeku prevladavaju nastambe sela i drveni preromanički »burgovi«.

Sela su izrasla uz ceste, pravokutni prostor seoske kuće s kosim krovom služio je i stanovnicima i blagu. To je uostalom tip koji se nije bitno mijenjao od svojih začetaka do sedamnaestog stoljeća. Između balvanica mulj na isprepletenu šiblju. U početku bez prozora, kasnije s malim pravokutnim otvorom i drvenim kapkom ili »ostakljen« bilo nauljenim pergamenom bilo platnom. U prostoriji centralno ognjište, po strani ugrađeni ležajevi u obliku kutije, a pokretno se pokućstvo sastojalo od stola i koje klupe, možda rezbarenog stolca za »gazdu« i grube škrinje. Daščana pregrada dijelila je stambeni dio od staje (a koji put je i nema, toplije je zajedničko spavanje sa životinjom).

Prva promjena u primitivnom selu Evrope (a postojalo je jednako gotovo od neolita) stigla je potrebom utvrđivanja zbog međusobnih rivaliteta feudalaca. Kad se jednom selo opkolilo barikadom ili kasnije kamenom, nastupio je pravilniji smještaj kuća, koje su se sve tjesnije zbijale jedna o drugu. U mediteranskim zemljama, s tradicijom života rimske antike (na jugu Francuske, u centralnoj i južnoj Italiji), sela su zadržala urbani karakter malih zbijenih zidanih kuća s pokrovom crijepa.

Mnogo se raspravlja o tome kako je zapravo izrasla trgovačka kasta srednjeg vijeka. To nisu bili ni feudanci, ni vazali, a postalo je neizbježno da porastom trgovačke klase feudalni sistem izgubi prestiž. U početku je porast trgovanja odgovarao i feudalcu i samostanima. Ako i nisu mogli kontrolirati trgovačke rute ili nametnuti pravila velikim sajmovima, ipak su mogli ostvariti goleme namete.

No u čarobnom doticaju porasta razmjene dobara i novca mijenjala se čitava životna osnova. Trgovina je revolucionirala obični život puka, pružajući mu nove slobode i raskoš. Tako se dogodilo i s arhitekturom naselja, stvaranjem novih građevnih tipova, a i seoska se kuća pretvara u nov gradski tip za novu, obogaćenu trgovačku klasu. Trgovci su unutar ili izvan gradskih zidina osnivali svoj »kvart«, koji se postupno inkorporira u gradsko naselje.

Ako promotrimo španjolsku Avilu, shvaćamo ideju na kojoj je izgrađen utvrđeni medijevalni grad, sav opasan teškim obrambenim zidinama i kulama. Unutar

tih zidina nagurale su se nastambe. Anarhične borbe tih vremena i razvoj drvene gradnje proizveli su najprije tip gradskog stana u obliku kuće kule, s najviše po dva prostora u katu, jednostavnog a pravokutnog obrisa i dva do tri kata visine. Prikazuju ih manuskripti merovingijskih i karolinjskih vremena. Prizemlje je često od kamena, katovi drveni ili kanatne konstrukcije, krov pokriven crijepom. Pokućstvo jednostavno, ali s mnogo tkanine, ćilima, draperija. Prozori formirani u nizu manjih lučnih otvora.

Kasnije romaničke kuće izražavaju nove težnje središnjeg urbanizma. Tipične su kuće bogatih trgovačkih gradova, koji su izrasli — kao na primjer — oko velikog burgundskog samostanskog kompleksa Cluny. Najveća je dimenzija tipične burgundske kuće njezina dubina zbog skupog a gradskog zemljišta. Pročelje zaprema obično oko šest metara. Veći dio prizemlja zauzimao je dućan ili obrtnička radionica, otvoreni prostorim lukom prema »ulici«. S jedne strane »dućana« vrata su vodila do stuba za gornje, intimne kućne prostorije. Hodnik prizemlja vodio je do unutrašnjeg dvorišta s kuhinjom u pozadini, a nad njim je u katu galerija i stube za potkrovlje. Na katu je u pročelnom dijelu oveća prostorija, dobro osvijetljena nizom prozora, a u pozadini je spavaonica, osvijetljena iz unutrašnjeg dvorišta. Treći kat ili atika sadržavali su spremišta ili spavaonice za »čeljad«. Prozori su bili zatvarani drvenim kapkom, papirom ili platnom, ali već u početku dvanaestog stoljeća postoje stakleni prozori malih dimenzija (tzv. »butzengläser« ili mala stakla u drvenim okvirima), pa su se stanovnici mogli jednako koristiti svjetlošću i toplinom. Za napredak medijevalne gradske kuće svakako su zaslužni građani — bogati trgovci i vješti obrtnici. Oni i njihove svjetovne gradnje zaslužni su za kasniji nagli napredak gotičke arhitekture.

»Burg« ranog srednjeg vijeka također je velika drvena kuća s ognjištem, kakvu i danas vidimo u Švedskoj. Takva dvorana kuća barbarskih vojskovođa dodaje si postupno »privatni stan« vođe, kapelu i staju, i sve opkoljuje s barikadom i močvarom. Oko godine 1000. kamen zamjenjuje stare drvene barikade i dvorane, pa je čitav karakter burga pretrpio radikalnu promjenu. Sad je to individualni feudalni »stan« i fortifikacija. Do početaka gotičke burg se može tipološki svrstati u tri područja. Svako od tih područja počiva na osobitim tradicijama i razvija prema tome tipološki osebujne

oblike. Na jugu Evrope ukorijenio se kaštel, nasljednik kasne antike. To je pravilna, pravokutna utvrda, s bočnom obranom kula i organiziranim tlocrtom.

Nordijski burg možda je primitivnije, ali snažnije oblikovanje, s težnjom prilagođavanja terenu. Taj tip burga nepravilnog obrisa nije jedinstvene izgradnje i kao da je srastao s prirodom svog tla. Između navedena dva tipa postoji u sjeverozapadnoj Francuskoj, Normandiji i Engleskoj monumentalni kula burg (donjon, keep), koji vlada sve do oko godine 1200, kada ga (pod utjecajem križarskih ratova i Orijenta) sve više potiskuje kaštel i burg nepravilna tlocrta, ali s ritmički umetnutim kulama za bočnu obranu.

Križarski ratovi značili su i masovna pokretanja. Putovanje postaje uobičajen i prihvaćen dio života. Ustale su se »rute« na Istok — Dunavom ili Balkanom — zatim morem od Francuske ili Italije, a pravi cilj — izbavljanje »Svete zemlje« — razbijen je nacionalnim feudalnim rivalitetima i lakomošću mediteranskih vlasnika brodovlja (Venecije i Carigrada). No križari su boravili na Siciliji, u južnoj Francuskoj, različitim lukama Italije, Cipra, Bizanta. Upoznali su raskošnu carigradsku arhitekturu, saracenska djela na Siciliji i visoko razvijenu islamsku arhitekturu Egipta i Sirije.

Utvrđenja se komponiraju za jedinstveno djelovanje. Grad i burg se opkoljuju čvrstim zidinama između kula, a gradi se i dvostruka ovojnica (»Zwinger«), među-prostor se često ispunjava grabom i vodom. Uvodi se, dakle, kao težište obrane sistem koncentričnih zidova s kulama za bočnu obranu umjesto romaničkih »donjona«, »Bergfrida« i »keepa«. Takve su gradnje prije vatrene oružja bile neosvojive.

Svijet trinaestog stoljeća bitno se razlikuje od svijeta prethodnog vremena. Dok u ratarskim područjima još preostaje pokoji feudalni dvorac s okolnim selima, na mjestima razvijenije privrede zbivaju se velike promjene. Tu se razvija ideja gotičke gradske komune, temeljena na trgovini i proizvodnji, u kojoj se kao rival feudalnoj hijerarhiji razvio cehovski život, što duboko djeluje na prosječnog čovjeka. Prije je jedini izlaz iz krutog feudalnog sistema bilo povlačenje

u samostan (a i ono je bilo ograničeno). Sad je u sistemu »šegrtovanja« svaki mladi čovjek mogao napredovati prema svojoj nadarenosti.

Populacija raste, gradovi postaju gušći a kuće raskošnije. Osnovni su tipovi i konstrukcija kuće doduše formirani prije gotike, pa se gotička kuća razlikuje od romaničke uglavnom po detalju i šiljatom luku. Prozori se povećavaju jer je došlo do šire primjene stakla, mogu se lagano otvarati i uglavnom su ravnih nadvoja. Drvene i kanatne konstrukcije istiskuju kamene, jer su jeftinije i lakše se pregrađuju. Postaju sve uže i više (za siromašniju klasu, rađa se naime suprotnost bogatih i siromašnih, česta pojava visoko razvijene civilizacije!), ali se grade i individualne gradske kuće palače s velikim dvoranama, golemim kaminima, raskošnim polikromiranim drvenim stropovima, interijera dekoriranih sjajnim tapiserijama.

Posebno treba istaknuti zanimljivi tip engleske ladanjske gotičke kuće. Udobnost kasnogotičkih engleskih kuća veća je nego igdje u Evropi. One postavljaju tip daljeg razvoja. Oplemenjena su tlocrta. U »hall« se ulazi kroz predvorje, a nad »hallom« je otvorena galerija. Kuhinja dobiva »servisne« prostorije. Privatne, intimne prostorije postaju sve mnogobrojnije. Protežu se i u gornji kat.

Najviši domet srednjovjekovne kulture stanovanja predstavlja medijevalna maurska Španjolska. Palača Medina Az Zahara nedaleko od Cordobe (iz desetog stoljeća), poluruševina što se danas restaurira, nekoć je bila suparnica ranoislamskim palačama Bliskog istoka kao što su bile Mšata ili Samara. U ležerno i razvedeno oblikovanim mnogobrojnim dvorištima Medina Az Zahara možda reflektira kasnoantikne vile rimske Španjolske, a ima tu i bizantinske i sasanidske inspiracije. Medina Az Zahara je baza kompozicije Alhambra u Granadi, posljednjega izdanka maurske kulturne elite, koja osim toga reflektira kvalitete Hadrijanove vile u Tivoliju. No Alhambra u prvom redu odužuje staru devizu islamskog projektiranja: voda i vegetacija — muzika i mirisi cvijeća — sastavni su dio prostornih kompozicija.

SENA GVOZDANOVIC

Kratki pregled kulture stanovanja novog vijeka do devetnaestog stoljeća

Srednjovjekovni »*homo religiosus*« postaje »*homo oeconomicus*« renesanse. Pod primatom ekonomske misli i trgovine pojavljuje se nadiranje novoga racionalnog svijeta. Iz rađanja »*naučne*« perspektive proizlazi smi-

sao za realnost, težnja za moći, poplava istraživanja i pronalazaka. Trebalo je energije da se prisvoji smjela trgovina razgranata do Orijenta i sjeverne Evrope, brutalna snaga za izgradnju novog sistema. Samo neistro-